

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ

У статті досліджено еволюцію поняття сталого розвитку, проаналізовано основні чинники впливу на формування та забезпечення сталого розвитку агросфери. Запропоновані основні пріоритети державної аграрної політики в цьому напрямі.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, державна політика.

Постановка проблеми. Негативні тенденції економічної динаміки розвитку вітчизняної агросфери нині не можуть лишатися поза увагою науковців, оскільки саме ця сфера не лише забезпечує продовольчу безпеку, але й визначає соціальний клімат та підтримує сталий розвиток держави.

Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має внутрішню специфіку, обумовлену природними умовами, і зовнішню, що виявляється у взаємозв'язку з іншими галузями матеріального виробництва і світовою ринковою кон'юктурою. В умовах глобалізації воно потрапило під вплив транснаціональних корпорацій, пов'язаних не лише з виробництвом, переробкою і реалізацією продукції галузі, але й зі сферою обслуговування виробничого процесу. Природно, що все це вплинуло на внутрішню стійкість сільського господарства, тому першочергового значення набувають проблеми комплексного, системного підходу до побудови принципів і методів формування сталого розвитку аграрної сфери з урахуванням економічних, соціальних та екологічних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемам сталого розвитку присвячені праці численних зарубіжних та вітчизняних науковців: Е. Барбієра, С. Н. Бобилева, Г. Дейлі, Е. Денісона, М. Згуровського, В. Коновалова, Л. Молдаван, Б. Пасхавера, О. Попової, В. Терещенко, Т. Тернера, О. Шубравської [1, 2, 4, 8, 12] та ін., які одноставні в тому, що сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь. Разом з тим, залишаються відкритими ряд проблем, що стосуються концептуальних засад формування сталого розвитку саме агросфери.

Метою дослідження є дослідження чинників впливу на процеси формування сталого забезпечення розвитку вітчизняної агросфери.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження є основні положення економічної теорії та економіки аграрних підприємств. У роботі застосовувалися методи наукового узагальнення і причинно-наслідкових зв'язків; монографічний; індукції – під час збору, систематизації, обробки статистичної інформації та дедукції – для теоретичного осмислення проблеми та їх обговорення.

Результати дослідження та їх обговорення. Досліджуючи праці відомих вчених та вивчаючи досвід економічно розвинутих країн, очевидним є факт, що Україна має великий шанс, використовуючи напрацьований світом кращий досвід, забезпечити перехід до сталого розвитку виключно через ефективне використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічну модернізацію виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави. Особливо велика увага має бути привернута до агросфери, що по суті являє собою складну соціально-економічну систему. В її основі лежить використання потенціалу і ресурсів живої природи зі своїми законами й умовами. Першоосновою природи є сільське господарство, ключова роль якого полягає у виробництві продуктів харчування та сільськогосподарської сировини з використанням процесів природного відтворення.

Сільське господарство має ряд специфічних особливостей, а головним засобом виробництва є земля, що має просторову обмеженість. Робоча сила і засоби виробництва розосереджені на різних територіях. У сільському господарстві тісно переплітаються економічні процеси з природно-кліматичними умовами, від яких ця галузь має пряму залежність.

Також існують певні особливості в розподілі праці і спеціалізації виробництва. Тут завжди є одна або дві основні галузі, які поєднуються з рядом допоміжних галузей, причому відтворення основних галузей фактично неможливе без допоміжних.

Сільське господарство вже давно вважають «локомотивом» вітчизняної економіки, оскільки воно є засобом для існування великої кількості людей (станом на 1 січня 2012 року в Україні проживає 14320399 постійних сільських жителів) і має життєво важливе значення для розвитку сільських територій і боротьби з бідністю.

Для формування сталого розвитку сільського господарства управління має завжди охоплювати три нероздільні та рівновеликі складові: економічну, екологічну та соціальну (рис. 1).

Рис. 1. Складові сталого розвитку агросфери

Варто зазначити, що на сьогодні не існує єдиного і універсального механізму сталого управління сільським господарством, оскільки воно залежить від таких факторів, як клімат, екологія, географія, демографія, ресурсне забезпечення, нормативне регулювання. Проте відомі принципи сталості мають бути застосовані в різних системах управління.

Враховуючи тенденції і проблеми, що впливають на майбутнє сільського господарства, зокрема ріст чисельності населення, яке за прогнозами перевищить 9 мільярдів чоловік до 2050 р., зростаючу урбанізацію, скорочення сільського населення, необхідно постійно дбати про збільшення виробництва продуктів харчування. Для підтримання нормального існування такої кількості людей природних ресурсів Землі й можливостей біосфери недостатньо і це означає, що для виживання людство має розвиватися у своїх природних межах.

Оскільки сільськогосподарське виробництво тісно пов'язане з іншими галузями національної економіки, воно не може здійснювати розвиток тільки своїми силами. Деякі дослідження свідчать, що на кожен додатковий долар доданої вартості в сільському господарстві припадає збільшення від 1,50 до 2 доларів доданої вартості в несільськогосподарських секторах [4].

Виходячи з цього, забезпечення сталого розвитку агросфери можливе лише на основі системного підходу, що передбачає комплексне вивчення завдань, передумов, чинників та шляхів майбутнього розвитку у взаємному їх зв'язку, визначення різних варіантів ухвалення рішень і зрештою розробку системи управління.

На сьогодні існує велика кількість визначень категорії сталого розвитку сільського господарства, зокрема як сільське господарство, яке зберігає природну і екологічну цілісність ґрунту, водних і земельних систем в певній місцевості, забезпечуючи при цьому достатній дохід виробникам за вироблену продукцію [3, 4, 8].

За визначенням Міжнародної консультативної групи сільськогосподарських дослідників, сталий розвиток сільського господарства полягає в ефективному управлінні ресурсами, які тут

використовуються з метою задоволення потреб людства, що змінюються, зберігаючи при цьому або навіть покращуючи якість довкілля, а також природні ресурси [5].

С. Франсіс і Дж. Янберг [6] вважають, що сталий розвиток прагне задовольнити потреби людства без руйнування природних ресурсів; покращує якість довкілля і ресурсну базу, від якої залежить задоволення базових потреб людства в харчуванні, є економічно життєздатним, покращує якість життя селян і суспільства в цілому.

Західні науковці виділяють такі принципи сталого розвитку агросфери:

- економічна ефективність: економічні і автономні системи виробництва з коректними доходами;

- соціальна справедливість: розподіл багатств, прав на виробництво і влади прийняття рішень;

- захист довкілля: збереження родючості земель, біорізноманіття, ландшафтів, якості води і повітря;

- культура і етика: повага до майбутніх поколінь, сільських співтовариств, управління простором, виробництво якісної продукції.

Зокрема французькі науковці пропонують розвивати принципи інтегрованого сільського господарства з метою сталого його розвитку. Такий тип сільського господарства полягає в економічно ефективному виробництві продукції високої якості на основі екологічно чистих і здорових технологій зі скороченням використовуваних ресурсів, притаманних окремому територіальному і виробничому контексту. При цьому виділяють чотири аспекти сталого розвитку: економічний, екологічний, соціальний, науково-технічний [9].

В економічному плані передбачають гарантію отримання прибутку аграрним підприємствам, підтримку галузі високоякісними сортами, широкий асортимент продукції та різні варіанти її використання. В екологічному – скорочення внесення добрив, фітосанітарних обробок, відновлення природних лісосмуг, обмеження ерозій.

У соціальній перспективі передбачається підтримка зайнятості населення, задоволення потреб споживачів і науково-технічний аспект полягає в забезпеченні інновацій.

Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення поняття сталого розвитку агросфери, ми розуміємо його як такий, що забезпечує комплексний, системний розвиток економічних, екологічних і соціальних складових на основі дбайливого ставлення до навколишнього середовища, збереження всіх видів ресурсів, підтримки виробничого потенціалу для майбутніх поколінь без руйнації природного світу, гарантії в довгостроковій перспективі достатньої кількості і якості продовольства, рентабельності аграрного виробництва, соціальної справедливості в країні.

Такий розвиток має ґрунтуватися на принципах стійкого функціонування, в основу якого покладено збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, оптимальне використання ресурсів, сталий соціально-економічний розвиток сільських територій, забезпечення максимальної зайнятості населення і гідне підвищення рівня його життя, зростання ефективності аграрного виробництва, забезпечення розширеного відтворення.

Зауважимо, що ще з радянських часів та і в роки незалежності метою суспільства стало максимальне виробництво на основі необмеженої експлуатації природних ресурсів (стримувальним фактором були технологічні обмеження). Прикладом цього є неконтрольовані посіви соняшнику та ріпаку, недотримання сівозмін, нераціональне використання пестицидів і мінеральних добрив тощо. Все це може призвести до вичерпання енергетичних ресурсів, і тому очевидною стає необхідність кардинального перегляду підходів до мети розвитку економіки та проблеми використання ресурсів на основі врахування потреб не тільки виробництва, а й збереження людства.

Вдосконалення економічного механізму розвитку сільськогосподарського виробництва слід проводити комплексно, з визначенням пріоритетних напрямів його формування. Концептуально цей механізм має включати два взаємозв'язані напрями: систему державної підтримки і ринкове регулювання відтворення на всіх рівнях АПК. Проведений аналіз переконливо свідчить, що Україні вкрай потрібна послідовна державна політика, спрямована на втілення в реальну практику господарювання й суспільного життя принципів сталого соціально-економічного розвитку.

На сьогодні в Україні існує перекис державної підтримки в бік інтересів великих вертикально інтегрованих бізнес-структур і послідовне пригнічення дрібного і середнього сільськогосподарського виробництва. Близько третини сільськогосподарських земель знаходиться у використанні

та володінні великих та надвеликих корпоративних структур із площею понад 5000 га, а їх частка у реалізації продукції тваринництва становить лише 22 %, рослинництва – 31 %. Процесам концентрації землі сприяла політика бюджетної підтримки в сільському господарстві, спрямована на великомасштабне виробництво, тоді як навіть за таких нерівних умов питома вага господарств населення у виробництві продукції сільського господарства у 2011 р. становила 60,1 %. Усе це обмежує можливості сільського господарства у забезпеченні потреб розвитку.

Пріоритетним питанням є прискорений розвиток тваринництва, зокрема молочного та м'ясного скотарства через надання безвідсоткових кредитів до 10 років на модернізацію і будівництво тваринницьких комплексів, закупівлі племінної худоби і сучасного технологічного устаткування на умовах фінансового лізингу. Через переважання дрібнотоварного виробництва, слабкі умови біологічного, технологічного і організаційно-економічного розвитку сільське господарство не спроможне здійснювати інноваційну діяльність.

Нерозвиненість науково-технологічного потенціалу на селі унеможливорює застосування у виробничих процесах передових досягнень науки і техніки та розвитку патентно-ліцензійної діяльності, спричиняє консервацію застарілих технологічних укладів, загрожує деградацією вітчизняного виробничого та інтелектуального потенціалу, поглиблює науково-технологічне відставання України від розвинених країн.

Таким чином, формуючи сталий розвиток агросфери, варто, в першу чергу, провести фінансове «оздоровлення» агропромислового комплексу, провести посилення існуючої правової бази в сільському господарстві, налагодити дієву інвестиційну політику аграрної сфери, активно залучати інноваційні аграрні проекти, відновити матеріально-технічну базу сільського господарства залученням пільгових кредитів, продуманої державної підтримки та проведенням ефективних лізингових операцій, забезпечити підтримку аграрних закладів, які мають готувати кваліфіковані кадри і цим самим посилити соціальну складову розвитку.

Висновки. Виходячи з викладеного вище встановлено, що незважаючи на існування безлічі визначень сталого розвитку сільського господарства і понять з цим пов'язаних, в цілому їх об'єднують виокремлення трьох складових: економічного зростання, соціального прогресу та захисту навколишнього середовища, які трактуються з різними доповненнями і потребують такого розвитку, що забезпечить потреби сучасного покоління без шкоди для потреб майбутнього.

Проведений аналіз переконливо свідчить, що Україні вкрай потрібна послідовна державна політика, спрямована на втілення в реальну практику господарювання й суспільного життя принципів сталого соціально-економічного розвитку. Основними пріоритетами її мають стати:

- забезпечення передбачуваності регуляторної політики держави та удосконалення земельних відносин;
- державна підтримка дрібних товаровиробників;
- створення у сільській місцевості економічних стимулів для неаграрних видів економічної діяльності, якими могли б скористатися бідні верстви населення;
- радикальне зміцнення соціальної інфраструктури на селі;
- забезпечення прозорості процесу розподілу фінансової підтримки, рівноправна участь усіх товаровиробників в її отриманні;
- надання гарантій під банківські кредити чи прямі інвестиції;
- підвищення якості освіти в сільських районах;
- відродження та інтенсивний розвиток соціальної сфери села.

Необхідно забезпечити поступовий перехід на екологічно чисті методи господарювання та раціональне землекористування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова. – НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 352 с.
2. Згуровський М.З. Сталий розвиток регіонів України [Електронний ресурс]: http://activity.wdc.org.ua/ukraine/Isd_ukr-2400dpi-10.pdf.
3. Молдован Л. Сталий розвиток аграрної сфери – цільовий вектор на XXI століття / Л. Молдован // Економіка України. – 2009. – 352 с.
4. Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение: пособие по региональной экологической политике / С.Н. Бобылев. – М.: Акрополь, ЦЭПР, 2007. – 60 с.
5. Коновалов В.В. Способы оценки факторов устойчивого развития агропромышленного комплекса / В.В. Коновалов, Т.В. Коновалова, А.Б. Викторова // Экономический анализ: теория и практика. – Москва, 2009. – №27(156). – С.25–28.